

LIETUVIŲ KALBOS RAIDA IR LIETUVOS VALSTYBĖ

Vida Žilinskienė

*Lietuva – šauk kiek gali,
Lietuva – šauk volunge,
Lietuva – šauk, kad gali.*

(Just. Marcinkevičius)

Artėdami prie atkurtos Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmečio, neretai susimąstome: kas palaiko lietuvių dvasią, kas leidžia išverti visas juodas negandas, kas mūsų žmones vienija, kad jie vis kyla ir kyla kurti (atkurti) savo valstybę. Matyt, teisus buvo Mikalojus Daukša, 1599 m. išleistos „Postilės“¹ „Prakalboje į malonųjį skaitytoją“ nurodęs **kalbą** kaip vieną iš trijų pamatinių ir tautą vienijančių elementų: „Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba ir visados rūpinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gražinti...“ [žr. *Lietuvių literatūros chrestomatija*. Vilnius: Mokslas, 1986].

Taigi turim tėvų žemę, išlikusių savitų papročių ir seną kalbą. Savo kalba, kaip seniausia gyvąja indoeuropiečių kalba, lietuviai didžiuojasi nuo XIX a. pradžios, kai buvo sukurta lyginamoji kalbotyra ir išgarsintas stebėtinai lietuvių kalbos panašumas į sanskritą. Neretai cituojamas prancūzų kalbininko ir vieno žymiausių lyginamosios kalbotyros kūrėjų Antuano Mejė (Antoine

---

¹ „Postilė“ – iš lenkų kalbos išverstas jėzuito Jakubo Wujeko pamokslų rinkinys su originaliais Daukšos parašytais priedais.

Meillet) posakis: „tas, kuris nori žinoti, kaip kalbėjo mūsų proseneliai, turi atvažiuoti pasiklausyti, kaip kalba lietuvis valstietis“. Reikia prisiminti ir kito garsaus Mažosios Lietuvos kalbininko Fridricho Kuršaičio, XIX a. keturis dešimtmečius aktyviai tyrusio lietuvių kalbą, lietuvių kalbos gramatikos ir lietuvių kalbos žodyno autoriaus, nuomonę, kad reikia skubėti rinkti lietuvių kalbos faktus, nes greit nebebus kalbančių šia kalba². Lieka tik pasidžiaugti, kad ši nuomonė nepasitvirtino ir, tikėkimės, nepasitvirtins ir ateityje.

Ar siejasi tautos, valstybės, kalbos raida. Jei siejasi, tai kaip? Mokslininkų seniai pastebėta, kad sustiprėjus valstybei, jos ekonomikai, kultūrai dažniausiai klesti ir kalba, o smunkant valstybei kalba menkėja, prastėja.

O kaip siejasi lietuvių kalbos ir Lietuvos valstybės (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos) likimai? Kad ir neilgai, bet turėjom didžiulę valstybę. Tik lietuvių kalbos visada turėjome nedaug...

Kas sieja lietuvių kalbą ir lietuvių tautą, Lietuvos valstybę? Gal atsakymas literatūrologo Jono Lankučio žodžiuose: „Žodį tauta nusikala kaip ir valdžios kardą, kuriuo ji gina savo laisvę, skinasi kelią į šviesą ir laimę.“ Gal teisūs tie lietuviai, kurie mano, kad, nelikus vokietinimo, rusinimo, sovietinės prievartos ir vidinio pasipriešinimo, lietuvių kalbai kyła dar didesnis pavojus – kad ji bus nupūsta didžiųjų kalbų vėjų.

Visa tai ir pabandysime aptarti.

Bendrinės kalbos formavimasis

Mes, būdami lietuviai, džiaugiamės lietuvių kalbos senumu, jos skambumu, jos sandara, didžiuojamės, kai girdime ją lyginant su sanskritu ar kito mis senosiomis kalbomis. Tačiau reikėtų nepamiršti, kad lietuvių kalba kaip savarankiška atšaka (atsiskyrė nuo latvių kalbos³) susiformavo tik antroje pirmo tūkstantmečio po Kr. pusėje (apie VII–VIII a.) [žr. *Lietuvių kalbos enciklopedija* (autorių kolekt.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos insti-

² Siejama su tuo, kad F. Kuršaitis, būdamas ištikimas vokiečių valdžiai, nebetikėjo lietuvių tautos ateitimi.

³ Lietuvių ir latvių kalbos, kurios priskiriamos rytų baltų kalboms, nuo vakarų baltų kalbų buvo atsiskyrusios ne vėliau kaip IV–III a. pr. Kr. Rytų ir vakarų baltų skyrimas taip pat nėra griežtas, netgi manoma, kad buvo tarpinių dialektų, vieno iš kurių pagrindu buvo išsirutuliojusi kuršių kalba [žr. Zinkevičius, Z. *Lietuvių tautos kilmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005].

tutas, 1999]. Taigi mūsų kalbai yra ne daugiau nei pusanthro tūkstančio metų. Kalbai tiek metų yra daug ar mažai? Sunku pasakyti...

O kiek metų mūsų valstybei?

Praejusiais metais minėjome tūkstančio metų sukaktį nuo Lietuvos var-
do paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose. Kaip žinome, Lietuvos vardas pirmą
kartą buvo paminėtas lotyniškai parašytuose Kvedlinburgo vienuolyno ana-
luose (lot. *Annales Quedlinburgenses*) (tiksliau, analų nuoraše, kuris ir yra išli-
kęs), kur teigiama, kad vyskupas ir vienuolis šv. Brunonas (Bonifacas) su savo
18 žmonių palyda buvo pagonių nužudytas Lietuvos ir Rusios pasienyje 1009
m. kovo 9 d. (vasario 23 d.), kai apkrikštijo genties vadą Netimerą. Kas ta ana-
luose minima *Lietuva* (*Lituae*)? Valstybė? Genties gyvenama teritorija? Kur
tas pasienis? Kieno pasienis? Gal Prūsijos⁴ ir Lietuvos? Daug klausimų ir tik į
kai kuriuos iš jų galima rasti atsakymų. Pasak A. Bumblausko [žr. Bumblaus-
kas, A. *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla,
2005], Netimeras buvo ne karalius, ne kunigaikštis ir valdė ne valstybę, o tik
vieną iš lietuvių genčių, bet jau buvo matyti žingsnių valstybingumo link. Na-
tūralu manyti, kad būtent ši gentis ir kalbėjo lietuviškai. Kiek daugiau žinių
turime apie Lietuvos valstybę, kurią XIII a. sukūrė karalius Mindaugas, t. y.
prie „Lietuvos žemės“ jungė kitas lietuvių žemes (Nalšią, Deltuvą, Upytę,
Žemaičių kraštą). Galime manyti, kad „Lietuvos žemėje“ ir prijungtose lietu-
vių žemėse, bent jau didesnėje jų dalyje, irgi kalbėta lietuviškai. Po Mindaugo
nužudymo ir po jo kilusio sąmyšio Traidenis atkuria Lietuvos valstybę, kuri
jau Gedimino laikais tampa didelė. Tačiau net ir iš XIV a. Gedimino su kala-
vijuočiais pasirašytos sutarties, kurioje Gediminas minimas kaip Lietuvos,
Aukštaičių ir Žemaičių karalius, dar tiksliai neaišku, kokia teritorija vadinama
Lietuva. Panašu, kad irgi ne visa etninė Lietuva, o tik jos dalis. Kur tiksliai ta
Lietuva buvo, mokslininkai taip pat tebesvarsto. Vis daugiau linkstama ma-
nyti, kad jos teritorija pirmiausia buvo tarp Neries, Nemuno ir Merkio upių,
iš čia ji plėtėsi į Neries vidurupį ir Nemuno aukštupį [žr. Zinkevičius, Z. *Lie-
tuviių tautos kilmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005;
Bumblauskas, A. *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio
leidykla, 2005]. Galima kalbėti apie ikivytautinę ir Vytauto laikų Didžiąją
Lietuvos Kunigaikštiją. Valstybė galinga, jos teritorija didelė ir vis didėja, bet
ji sukurta ne etniniu pagrindu, ir lietuvių kalbos plotas tikrai nedidelis. Ir kuo
valstybės teritorija didėja, tuo santykinai mažėja jos lietuviškoji dalis. Apmau-

⁴ Istorikai, remdamiesi kitais šaltiniais, mano, kad rašoma ne apie Rusiją, o apie Prūsiją.

du dėl to, kad politiškai įsitvirtinus Lietuvos Kunigaikštijai, neatsiranda vietos lietuvių kalbai valstybės valdyme. Po Krėvos sutarties (1385 m.), kai lenkų pareigūnai su valdovo įgaliojimais pradėdami siųsti į Lietuvą, o lietuvių pareigūnai įtraukiami į Lenkijos institucijas, prasideda lietuvių aukštuomenės nutautėjimas. Dar didesnis lūžis valstybės gyvenime – Liublino unija (1569 m.) ir atsiradusi Abiejų Tautų Respublika. Ir kuo Lietuva glaudžiau siejama su Lenkija, tuo labiau nyksta lietuvių kalba iš aukštuomenės gyvenimo⁵. Taigi viešajame gyvenime lietuvių kalbos beveik nėra: didikai dažniausiai kalba lenkiškai, į juos orientuojasi smulkioji bajorija, valstybės valdymas ir teisė⁶ vykdoma svetima kalba, lietuviškų raštų nėra. 1570 m. jėzuitų Vilniuje įsteigtoje kolegijoje ir 1579 m. iš jos perorganizuotame Vilniaus universitete mokslas ir studijos vyksta irgi ne lietuvių kalba. O kur tada lietuvių kalba, kokia ji? Lietuvių kalba tik lietuvių lūpose, be to, skirtinguose plotuose, kartais gerokai nutolusiuose vieni nuo kitų, gyvenantys žmonės kalba sava lietuvių kalba, tai yra lietuvių kalbos tarmėmis ar patarmėmis, o visiems bendros lietuvių kalbos nėra.

Kada gi pradeda rasti visiems lietuviams bendra kalba, kada atsiranda rašytinė kalba? Juk žinoma, kad tautos ir valstybės raidoje vienas iš esminių teigiamų lūžių – rašto radimasis. Kas tą gali skatinti?

Vienas iš stimulų atsirasti raštui lietuvių kalba – liuteronybės idėjų sklaidėjų nuostata, kad jų religijos tiesas tarp gyventojų reikia skleisti ta kalba, kuria kalba vietos gyventojai. Veikiamas šių idėjų Ragainės pastorius Martynas Mažvydas, kunigaikščio Albrechto paskatintas ir paremtas, parengia katekizmą lietuvių kalba. 1547 m. Karaliaučiuje išspausdinama **pirmoji knyga lietuvių kalba** – Martyno Mažvydo katekizmas, parašytas pietų žemaičių (autoriaus gimtosios) tarmės pagrindu, bet jame yra ir aukštaičių tarmės elementų. Vėlesniuose M. Mažvydo raštuose aukštaičių padaugėja, nes kunigaudamas Ragainėje taikosi prie parapijiečių vakarų aukštaičių tarmės. Kiti religinių raštų rengėjai⁷ irgi labiau laikosi vakarų aukštaičių tarmės, kiek išmąnydami to-

⁵ Lietuvių kalbos istorijos duomenys rodo [žr. Zinkevičius, Z. *Lietuvių kalbos istorija: Iki pirmųjų raštų*, t. 2. Vilnius: Mokslas, 1987, kad viduramžiais Lietuvos valdovai ir didikai šnekėjo lietuviškai, Renesanso epochoje jau lenkų kalba. Ir pamažu lenkų kalba Lietuvoje tapo kultūros kalba.

⁶ Daug kas ir dabar nesusimąsto, kad Lietuvos Metrika, Lietuvos Statutas parašyti nelietuviškai.

⁷ Svarbiausi iš jų: Jonas Bretkūnas, parengęs pamokslų rinkinį, išvertęs į lietuvių kalbą Bibliją, Danielius Kleinas, lotyniškai parašęs ir 1653 m. išleidęs pirmąją spausdintą lietuvių kalbos gramatiką, giesmyną su maldaknyge, rengęs vokiečių–lietuvių kalbų žodyną.

bulina rašybą. Taip pradeda formuotis vienas rašytinės bendrinės lietuvių kalbos židiny.

Panašiu metu vadinamojoje Didžiojoje Lietuvoje atsiranda du rašytinės bendrinės lietuvių kalbos židiniai. Vienas iš jų, vidurinis, susikuria Žemaičių vyskupijoje ir jo svarbiausias atstovas Mikalojus Daukša (1527(?)–1613) irgi rašo savo gimtosios – vidurio aukštaičių – tarmės pagrindu, tačiau taip pat bando derintis ir prie kitų tarmių. Jo svarbiausi darbai – J. Wujeko mažosios postilės ir Ledesmos katekizmo vertimai iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą⁸. Šis katekizmas išspausdintas 1595 m. Vilniuje, ir tai yra išlikusi **pirmoji lietuviška knyga, išleista Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje**. M. Daukša irgi rašo savo gimtosios (vidurio aukštaičių) tarmės pagrindu, tačiau taip pat derinasi ir prie kitų tarmių. M. Daukšos raštų kalbos variantu rengiami net ir reformatų raštai. 1737 m. Vilniuje išleista anoniminė lietuvių kalbos gramatika „Universitas lingvarum Litvaniae“ teoriškai įtvirtina šį raštų variantą.

Kitas bendrinės kalbos židyns Didžiojoje Lietuvoje, vadinamasis rytinis, yra Vilniaus vyskupijoje, kur parengti ir spausdinti leidiniai remiasi Vilniaus krašto rytų aukštaičių tarme. Šio varianto atsiradimą daugiausia lemia Konstantino Sirvydo (tarp 1578 ir 1581–1631) darbai: originalus pamokslų rinkinys „Punktai sakymų“, lietuvių–lenkų–lotynų kalbų žodynas „Dictionarium trium linguarum“ ir lietuvių kalbos gramatika „Clavis linguae Lithuanicae“⁹. Būtent šis rašytinės bendrinės lietuvių kalbos variantas, susiformavęs Vilniaus miesto ir K. Sirvydo gimtosios tarmės (rytų aukštaičių) pagrindu, galėjo tapti bendrine lietuvių kalba, nes daugelio tautų bendrinė kalba susiformavo kaip tik sostinės apylinkių tarmės pagrindu. Tačiau XVII a. pab.–XVIII a. pr. dėl Lietuvos bajorijos sulenkėjimo, lenkų kalbos paplitimo Bažnyčioje šiame krašte lietuvių kalba ima sparčiai nykti: čia leidžiamų raštų kalba prastėja, joje atsiranda daug polonizmų.

Ateina XVIII a. antra pusė – labai prieštaringas laikas valstybės gyvenime. Viena vertus, šiuo metu pasireiškia pirmieji Apšvietos žingsniai: 1759 m. pasirodo pirmas lietuvių kalbos elementorius, įkuriama Edukacinė komisija, kuri bando kurti vientisą švietimo sistemą, sumodernina ir supasaulietina mokymo programą, atsiranda didelių naujovių Lietuvos ūkyje [žr. Bumblaus-

⁸ Pirmą kartą lietuvių raštijoje Mikalojus Daukša žymėjo Postilės žodžių kirčiavimą.

⁹ Jėzuitų istorikai šaltiniuose nurodo įvairias jos išleidimo datas, tačiau, deja, iki šiol gramatika nerasta [žr. *Lietuvių kalbos enciklopedija* (autorių kolekt.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999].

kas, A. *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005]. Kita vertus, politiniame valstybės gyvenime vis labiau įsivyrėja anarchija, o tai galų gale priartina vieną po kito ėjusius Abiejų Tautų Respublikos padalijimus. Kaip žinoma, po III padalijimo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė visiškai išnyksta iš Europos politinio žemėlapiu: didžioji lietuvių etninių žemių dalis atitenka Rusijai, o Užnemunę (Mažąją Lietuvą) prisijungia Prūsija.

Šiuo laikotarpiu Mažonoje Lietuvoje lietuvių bendrinė kalba nepaliauja formuotis. Čia leidžiamuose raštuose vis daugiau įsigali pietinių vakarų aukštaičių tarmė. Labai svarbu, kad čia leidžiami žodynai ir gramatikos¹⁰. Kaip tik gramatikos bendrinės kalbos pamatu vis labiau įtvirtina pietinę vakarų aukštaičių tarmę.

Didžiojoje Lietuvoje tik XIX a. pirmoje pusėje, kilus vadinamajam žemaičių bajorų lituanistiniam sąjūdžiui, lietuvių kalba pradeda šiek tiek atsigausti, imama kurti grožinė literatūra. Čia žemaičiai (D. Poška, S. Stanevičius, S. Daukantas, L. Ivinskis, M. Valančius ir kt.) darbus rašo savo tarme (nors ir stengiasi derintis prie vidurinio varianto, ypač M. Valančius), rytų aukštaičiai (A. Strazdas ir kt.) – rytų aukštaičių tarme, o vakarų aukštaičiai (M. Akelaitis, J. ir A. Juškos¹¹) – irgi savo tarme. Čia minimi raštijos veikėjai savo darbuose įamžina nemažai svarbių lietuvių kalbos faktų, puikiai mato mūsų kalbos savitumą, prisideda prie jos tobulinimo, tvarkymo, populiarinimo.

Kalbos raidai labai svarbu mokslo kalbos radimasis, o mokslo kalba – tai pirmiausia terminija. Nors pirmuosius tris lietuvių raštijos šimtmečius leidžiamos tik religinio turinio knygos, tačiau jose galima aptikti tam tikrų mokslo sričių terminijos užuomazgų. Lietuviškų terminų daugiau pradeda rasti, kai XIX a. pirmoje pusėje pradedami lietuviškai rašyti ir spausdinti istorijos, žemės ūkio, botanikos mokslo populiarinamieji darbai (S. Daukanto, J. Pabrėžos, L. Ivinskio ir kt.).

XIX amžius – sukilimų šimtmetis. Nuaidi 1831 m. sukilimas, po jo carinė valdžia uždaro Vilniaus universitetą¹², grobia, išveža jo turta. Po 1863 m. sukilimo Didžiojoje Lietuvoje prasideda baisios represijos, dar aktyviau pra-

¹⁰ Minėtini F. W. Hako (1730 m.), P. Ruigio (1747 m.), K. G. Milkaus (1800 m.) žodynai ir G. Ostermejerio (1791 m.), A. Schleicherio (1856 m.), F. Kuršaičio (1876 m.) gramatikos.

¹¹ Tik Jonas Juška yra profesionalus kalbininkas. Jis pateikė lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją, rusų kalba parašė lietuvių kalbos gramatiką, rengė „Lietuvių kalbos šaknų žodyną“, daug prisidėjo prie brolio Antano Juškos leksikografijos darbų ir kt.

¹² Vietoj tam tikrų universiteto padalinių įsteigama Vilniaus medicinos chirurgijos akademija (1842 m. ji uždaroja) ir Vilniaus dvasinė akademija (1844 m. perkeliama į Peterburgą).

dedama vykdyti rusifikacija, įvedamas spaudos lietuviškais rašmenimis draudimas. Šiuo metu nepaprastai svarbi Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus veikla. Jis ne tik rašo, kuria blaivybės sąjūdį, bet ir organizuoja parapinių mokyklų tinklą, lietuviškų raštų spausdinimą Tilžėje ir jų gabenimą į Lietuvą. Taip susiformuoja itin savitas knygnešystės reiškinys¹³. Tai ir lemia, kad Didžiojoje Lietuvoje plinta raštai, spausdinti Mažojoje Lietuvoje ir, žinoma, parengti vietos tarmės (pietinių vakarų aukštaičių) pagrindu. Ši lietuvių kalbai itin sunkų metą galima nusakyti E. Mieželaičio žodžiais:

Augo žodžiai –
 prakaito ir ašarų čia prisigėrę,
 nudažyti verkiančios širdies krauju...
 Vešlūs žodžiai,
 šaltį, speigą, lietu, gruodą, vėją
 žemėje įveikę, amžinai gyvuos...

XIX a. antroje pusėje Didžiojoje Lietuvoje į lietuvių kalbos tyrimą įsitraukia Antanas Baranauskas ir Kazimieras Jaunius. Antanas Baranauskas Kauno kunigų seminarijoje dėsto lietuvių kalbą, renka tarmių tekstus ir remdamasis pagrindiniais vokalizmo bruožais detalai ir motyvuotai suklasifikuoja lietuvių kalbos tarmes (ta klasifikacija iš esmės remiamasi ir dabar), tyrinėja mūsų kalbos akcentologiją. Kazimieras Jaunius irgi tiria lietuvių kalbos tarmes, pateikia gana sistemišką jų klasifikaciją, parengia lietuvių kalbos gramatikos kursą, pirmasis iš lietuvių kalbininkų plačiau tiria baltų ir finų kalbų santykius. Šiuo laikotarpiu A. Baranauskas ir K. Jaunius bando derinti tarmes ir rengti bendrą rašybą. Taigi šie kalbininkai prikaupia daug lietuvių kalbai tvarkyti ir norminti reikalingos medžiagos, tačiau dar nepajėgia nustatyti norminimo principų [žr. *Lietuvių kalbos enciklopedija* (autorių kolekt.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999].

Reikia nepamiršti, kad posukiliminės represijos ir spaudos draudimas lietuviškais rašmenimis labai stabdo bendrinės kalbos formavimąsi Didžiojoje Lietuvoje, o Mažojoje Lietuvoje yra stipri germanizacija, ypač dėl Bismarko vykdomos politikos. Vis dėlto Mažojoje Lietuvoje pamatus beletristiniam lie-

¹³ Sąvoka ir žodis *knygnešys*, puikiai suprantamas kiekvienam lietuviui, kelia nevirtį vertėjams, kai jį reikia išversti į kitą kalbą, juk kitos tautos tokio reiškinio neturėjo, o jų kalbos neturi tokio žodžio šiam reiškiniui įvardyti.

tuvių kalbos stiliui jau yra padėję K. Donelaičio „Metai“, o aptariamuoju metu labai svarbų vaidmenį atlieka leidžiami laikraščiai „Aušra“ ir „Varpas“. Jų leidėjai (J. Basanavičius, V. Kudirka) laikosi pietinių vakarų aukštaičių tarmės, stengiamasi vienodinti rašybą, sprendžiami kalbos norminimo klausimai, prie to daug prisideda J. Jablonskis. Vakaruose kilęs tautų išsivaduojamasis judėjimas per Mažąją Lietuvą pasiekia ir Rusijos imperiją. Režimas švelniamas, panaikinimas lietuviškos spaudos draudimas:

O, mūs šventas lietuviškas žodi,
 Ilgą naktį vergijoj kalėjęs,
 Ne kaip vergas šiandien pasirodyk,
 Bet kaip laisvas pavasario vėjas.

(*Bernardas Brazdžionis*)

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje jau yra nemažas būrys tautiškai susipratusių inteligentų, kurie, rašydami ne tik į „Aušrą“, „Varpą“, bet ir į „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą“, „Tėvynės sargą“ ir kt. ar kurdami grožinę literatūrą, daug daro plėtodami mūsų kalbos išgales. Minėtini P. Višinskis, M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, G. Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė, J. Tumas-Vaižgantas ir kt. Šiuo metu suaktyvėja lietuviškų mokslo terminų radimasis. Ypač svarbu, kad Vilniuje 1907 m. įkuriama Lietuvių mokslo draugija (pirmininkas J. Basanavičius), ji tampa mokslo plėtojimo centru, aktyviai rūpinasi mokyklų vadovėlių lietuvių kalba rengimu ir leidyba, vykdo lietuvių tautinės kultūros ugdymo darbą, atlieka lietuvių kalbos ir jos tarmių, taip pat antropologinius, archeologinius, istorinius tyrimus ir kt. darbus¹⁴. Kuriant ir tvarkant įvairius terminus, aktyviai dirba kalbininkai J. Jablonskis, K. Būga, matematikai M. Šikšnys, Z. Žemaitis, gamtos mokslų atstovai J. Elisonas, P. Matulionis ir kt. Esminę įtaką bendrinės kalbos formavimuisi, jos norminimui padaro J. Jablonskio vakarų aukštaičių (kauniškių) tarmės pagrindu parengti lietuvių kalbos vadovėliai ir lietuvių kalbos gramatikos. 1901 m. Tilžėje Petro Kriaušaičio slapyvardžiu išleistoje gramatikoje yra pateikta bendrinės **lietuvių kalbos norminimo programa**, aptartas bendrinės kalbos ir tarmių santykis, pietų vakarų aukštaičių (kauniškių) tarmė įtvirtinta kaip bendrinės kalbos pagrindas.

¹⁴ 1938 m. Lietuvos mokslo draugiją uždarė lenkų administracija.

Taip patyrusi polonizaciją, germanizaciją ir rusifikaciją tik per keturis šimtmečius susiformuoja bendrinė lietuvių kalba. Pirmasis pasaulinis karas jau nebegali sustabdyti įsibėgėjusios lietuviškos veiklos.

Lietuvių kalba Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe

Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, lietuvių kalba iš esmės oficialiai pirmą kartą raštu ir žodžiu pradedama vartoti įvairiose viešojo gyvenimo ir valstybės valdymo srityse. Jauna valstybė stengiasi išsaugoti visuomeninių santykių stabilumą, todėl, kol neturi naujų savų įstatymų, reglamentuojančių valstybės valdymą, laikinai palieka galioti daugelį Rusijos imperijos įstatymų (atsisako karo metais galiojusiu teisės aktų, įvestų kaizerinės okupacijos laikotarpiu). Tą įteisina 1918 m. lapkričio 2 d. Valstybės Tarybos priimtas Lietuvos Laikinosios Konstitucijos Pamatinių dėsnių 24 straipsnis [žr. Umbrasas, A. *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai)*. Daktaro disertacija, 2005]. Valstybės Taryba rūpinasi rusų įstatymų vertimu į lietuvių kalbą. 1920 m. Vyriausiasis Tribunolas Laikiniuju Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymu įtvirtina, kad teismų darbas turi būti vykdomas valstybine lietuvių kalba. Taip lietuvių kalba pradedamas mūsų valstybės teisinio gyvenimo reguliavimas. Šiuo metu J. Jablonskio išleistose gramatikose (1919 m. ir 1922 m.) nustatomos pagrindinės bendrinės kalbos normos, svarbios bendrinės lietuvių kalbos raidai ir nulėmusios lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos stabilizaciją.

1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje lietuvių kalba pirmą kartą paskelbiama valstybine¹⁵. Tai reiškia, kad lietuvių kalba oficialiai įtvirtinama valstybės valdymo įstaigose, teismuose, kariuomenėje, visose mokyklose.

J. Jablonskis toliau sistemingai tvarko lietuvių kalbos leksiką, žodžių darybą, gramatiką, valo iš lietuvių kalbos barbarizmus, netaisyklingus naujadarus ir sintaksines konstrukcijas, baigia kurti ir norminti gramatikos terminiją, suformuluoja kai kuriuos svarbius terminijos kūrimo principus, padeda kitų sričių specialistams kurti daugybę terminų, labai apdairiai žiūri į tarptautinių žodžių vartojimą, reikliai vertina pasirodžiusius terminų žodynėlius ir spaudoje skelbiamus terminus bei jų sąrašus. Šiuo laikotarpiu prie lietuvių bendri-

¹⁵ Lietuvių kalba valstybine buvo pripažįstama ir 1928 m., ir 1938 m. Lietuvos Konstitucijose.

nės kalbos formavimo daug prisideda Kazimieras Būga. Jis daug dirba įvairiose kalbotyros srityse (leksikologijoje, etimologijoje, istorinėje fonetikoje ir kt.), o svarbiausias jo darbas – „Lietuvių kalbos žodynas“, kuriam medžiagą buvo pradėjęs rinkti 1902 m. Per gana trumpą laiką lietuvių bendrinė kalba yra kodifikuojama, t. y. kalbos normos įtvirtinamos žodynuose ir gramatikose.

Greta šito labai pagyvėja mokslo, technikos ir kt. sričių plėtra, atsiranda įvairiausių lietuviškų terminų poreikis, ypač tada, kai 1920 m. įsteigiami Aukštieji kursai ir 1922 m. jie perorganizuojami į Lietuvos universitetą. Kaip tik šiuo metu dedami daugelio sričių lietuvių terminijos pamatai. 1921 m. Ministrų kabineto įsakymu prie Švietimo ministerijos sudaroma Terminologijos komisija (pirmininkas A. Smetona), kartu numatoma, kad suinteresuotos valstybės įstaigos turi kurti įvairių sričių pagalbines komisijas terminams rinkti. Ši komisija daugiau rūpinasi lietuviškais teisės terminais, bet yra skelbusi ir kitų sričių terminų¹⁶. Speciali teisės terminologijos komisija apie 1930–1933 m. veikia Valstybės Taryboje. Joje nuo pat įkūrimo 1928 m. rūpinamasi kalba, siekiama, kad įstatymų projektai ir kiti raštai būtų rašomi taisyklinga kalba, su ja bendradarbiauja kvieisti kalbininkai (A. Salys, J. Bukota) [žr. Umbrasas, A. *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai)*. Daktaro disertacija, 2005]. 1935 m. įkuriamą Lietuvių kalbos draugija, ji turi terminologijos, viešosios kalbos, spaudos kalbos, mokyklų kalbos ir užsienio lietuvių kalbos sekcijas. Draugija rūpinasi bendrinės lietuvių kalbos ugdymu ir norminimu, nuo 1938 m. leidžia žurnalą „Gimtoji kalba“.

Neatsilieka ir periodinės spaudos kalba – kiek sutvirtėjus valstybei, pradedama leisti daug laikraščių ir žurnalų, taigi plėtojasi publicistikai būdinga kalbos atmaina.

Pagaliau lietuvių kalba, tapusi tautos viešojo gyvenimo dalimi, pakyla į tokį lygį, kad gali tenkinti ir atlikti visoms vartojimo sritims būdingas funkcijas. Taip ji tampa sudėtinga nevienalyte sistema ir išsiskuoksnuoja į vadinauosius funkcinis stilius (mokslinį, administracinį (kanceliarinį), buitinį, beletristinį (meninį) ir publicistinį), kurių kiekvienam būdingas savitas žodynas, gramatinių formų ir konstrukcijų vartojimas, teksto sandara.

Nuo 1930 m. „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimu, sistemišku žodžių rinkimu jam rūpinasi Juozas Balčikonis, į kalbos norminimo barus ateina užsienyje baigę mokslus Pr. Skardžius ir A. Salys. Jie kalbos norminimo darbą derina su dėstymu universitete, su tiesioginiu kalbos tyrimu ir moksline veikla.

¹⁶ 1926 m. Terminologijos komisija buvo paleista.

Lietuvių kalba okupacijų sąlygomis

Deja, užgriūna 1940 m. sovietinė okupacija ir Antrasis pasaulinis karas, pradedama naikinti viskas: valstybė, žmonės, kalba. Ypatingu nacių ir sovietų okupacinių valdžių vykdyto genocido centru tampa buvusi Mažoji Lietuva, gal todėl, kad šioje žemėje buvo lietuvių kalbos ir kultūros židynys, atlaikęs germanizaciją, davęs lietuvišką raštiją, palaikęs priešinimąsi cariniam spaudos draudimui. Abiejų okupacijų metu Lietuvos Respublikos Konstitucija, aišku, negalioja, lietuvių kalba neturi valstybinės kalbos statuso. Ir vieni, ir kiti okupantai labai suvaržo lietuvišką spaudą, 1943 m. uždaromi Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetai. Vis dėlto 1941 m. išeina pirmasis J. Balčikonio vadovaujamos grupės parašytas didžiojo, dažniausiai vadinamo akademiniu, „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas, 1943 m. – labai svarbi Pr. Skardžiaus monografija „Lietuvių kalbos žodžių daryba“.

Baigiantis karui, bijodami vėl artėjančios sovietų okupacijos iš Lietuvos pasitraukia daugelis žymesnių kalbininkų (A. Salys, Pr. Skardžius, P. Jonikas, A. Klimas, L. Dambriūnas). Tai labai didelis smūgis lietuvių kalbotyrai Lietuvoje. Jie lietuvių kalbos tyrimo darbus tęsia ir emigracijoje, tačiau iki Atgimimo laikų jų darbai ir mokslinės idėjos Lietuvą pasiekia tik slapta.

Prasideda antroji sovietų okupacija, truksianti beveik pusę amžiaus, kartu tęsiasi šviesiausių Lietuvos žmonių represijos, tvyro visuotinė baimė. Ši okupacija pasižymi klastingumu – skelbiama tautų ir kalbų lygybė ir laisvė, tarsi leidžiama klestėti tautinei kultūrai, o iš tikrųjų vykdomas nutautinimas. Keičiama gyventojų sudėtis, į Lietuvą vežama dažniausiai rusų tautybės žmonių atlikti respublikos valdymo ir partinio darbo, dirbti naujai statomose gamyklose, laivyne, geležinkeliuose, oro uostuose ir pan., arba ieškodami normalnesnio gyvenimo plūsta jie patys. Tada daug kur nebeleidžiama vartoti lietuvių kalbos, nes, girdi, yra jos nemokančių, valdžios posėdžiuose kalbama rusiškai, daugumos įmonių ir įstaigų dokumentai rašomi rusų kalba, o jei lietuviškai, tai labai pažeista kalba. Taip sustoja administracinio ir mokslinio stilių plėtra, labai skaudžiai paveikiama sakytinė kalba. Kaip žinoma, nuo 1953 m. didžiosios represijos sumažėja, dalis atvykėlių išvažiuoja. Labai palengva atsiranda daugiau galimybių rūpintis lietuvių kalba. Lietuvoje likęs J. Balčikonis suburia jaunesnius lituanistus (minėtini K. Ulvydas, J. Kruopas, A. Kučinskaitė, A. Lyberis, B. Vosylytė ir kt.) ir toliau renka žodžius žodynui, jų rašymą. 1947 m. išleidžiamas antrasis akademinio žodyno tomas. Persiritus į antrą dvidešimtojo amžiaus pusę, net pavyksta suaktyvinti lituanistinę veiklą. Maždaug kas

dveji metai išcina po naują žodyno tomą. Žinoma, ideologiškai žodyno rengimas prižiūrimas, rengėjai priversti jį „puošti“ žodžių iliustracijomis iš Lenino ir pan. raštų, atsisakyti žodžių ar jų iliustracijų iš buržuazinių (kaip tada vadinta) ar emigracijon pasitraukusių veikėjų ir rašytojų kalbos. Vis dėlto nepaisydami daugelio sunkumų Lietuvių kalbos ir literatūros instituto ir aukštųjų mokyklų mokslininkai rašo gramatikas, pradeda rengti įvairius specializuotus žodynus, rūpinasi terminologija, aktyviai dirba kalbos norminimo darbą, toliau tiria lietuvių kalbą, jos tarmes, jos santykius su kitomis kalbomis¹⁷ ir t. t. Nuo 1957 m. leidžiamas mokslo darbų rinkinys „Lietuvių kalbotyros klausimai“, nuo 1958 m. – „Kalbotyra“, nuo 1961 m. – „Kalbos kultūra“, nuo 1966 m. – „Baltistica“ nuo 1967 m. – „Mūsų kalba“¹⁸, pasirodo plačiai visuomenei naudingas leidinys „Kalbos praktikos patarimai“. Šiuo metu visuose laikraščiuose ir žurnaluose, visose leidyklose dirba lituanistai, kurie rūpinasi kalbos taisyklingumu, rašoma straipsnių visuomenei, kuriuose aptariami aktualūs lietuvių kalbos klausimai. Viena vertus, yra prižiūrima teatro, radijo ir televizijos lietuvių kalba, kita vertus, per radiją ir televiziją transliuojama nemažai rusiškų laidų, rusiškų kino filmų, net vaikiškų filmukų kalba yra rusų kalba, kino teatruose rodomų filmų kalba beveik visada irgi yra rusų. Prasti mokslo kalbos reikalai. Įvairių sričių mokslininkai, norėdami plačiau paskleisti savo idėjas, darbus gali skelbti tik rusų kalba (išskyrus retus atvejus, kai prasimušama į užsienio spaudą), be to, Sovietų Sąjungoje leidžiamuose leidiniuose spausdinti darbai aukščiau vertinami. Mokslinės disertacijos dažniausiai rašomos rusiškai, nuo septinto dešimtmečio pabaigos – vien rusiškai (net ir lituanistinės disertacijos). Nuo 1979 m. pradedama daug aktyviau diegti dvikalbystė – vaikai jau darželiuose pradedami mokyti rusų kalbos, vidurinėse mokyklose sustiprinamas rusų kalbos mokymas, aukštesiose mokyklose primygtinai skatinama kai kuriuos dalykus dėstyti rusų kalba. Tokie yra tais metais įvykusios Taškento konferencijos, skirtos tautų ir kalbų susiliejimo klausimams, padariniai. Būtent šios konferencijos nutarimai turėjo gero

¹⁷ Minėtinai: „Lietuvių kalbos gramatika“ (I t. 1965 m., II t. 1971 m., III t. 1976 m.), A. Lyberio „Sinonimų žodynas“ (1980 m.), A. Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas“ (1981 m.), I. Ermantės „Lietuvių kalbos antonimų žodynas“ (1985 m.), „Lietuvių kalbos palyginimų žodynas“ (sudar. K. B. Vosylytė 1985 m.), J. Paulausko „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas“ (1977 m.) ir „Sisteminis lietuvių kalbos žodynas“ (1987 m.), A. Vanago, V. Macijauskienės, M. Razmukaitės „Lietuvių pavardžių žodynas“ (I t. 1985 m., II t. 1989 m.), keli terminų žodynai, „Fizikos terminų žodynas“ (1979 m.) ir kt.

¹⁸ Iš pradžių šis leidinėlis ėjo įvairia forma ir turėjo kitų pavadinimų.

kai paspartinti rusų kalbos įsigalėjimą visose visuomenės gyvenimo srityse¹⁹. Taip, matyt, ir būtų atsitikę, bet 1985 m. naujas Sovietų Sąjungos vadovas M. Gorbačiovas pradeda vykdyti politines ir ekonomines reformas. Kaip tik nuo to laiko ir prasideda Sovietų Sąjungos okupuotų tautų laisvėjimas, kartu sumažėja lietuvių kalbos spaudimas.

Lietuvių kalba atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę

Viltis, kad lietuvių kalbai plėtotis susidarys palankesnės sąlygos ir kad ji vėl atsigaus valstybinės kalbos statusą, atsiranda prasidėjus Atgimimui. Kaip žinoma, 1988 m. lapkričio 18 d. Lietuvos (tiksliau LTSR) Aukščiausioji Taryba įstatymu papildė tuometinę Konstituciją. Konstitucijos 77¹ straipsniu įteisinamas lietuvių kalbos vartojimas „valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kt. įstaigose, įmonėse ir organizacijose“. Taip dar iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo bandoma pristabdyti grėsmingą rusų kalbos įtaką. Iš tiesų ši Konstitucijos pataisa lietuvių kalbą dar tik prilygina rusų kalbai, nes tas pats straipsnis įpareigoja „mokytis ir vartoti rusų kalbą kaip TSRS tautų tarpusavio bendravimo priemonę“.

Netrukus, 1989 m. sausio 25 d., Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas įsaku „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“ lietuvių kalbą skelbia privalomą visiems vadovams ir vadovaujantiems darbuotojams. Numatoma per dvejus metus visose Lietuvos įstaigose, įmonėse ir organizacijose pereiti prie raštvedybos ir susirašinėjimo lietuvių kalba²⁰, Ministrų Taryba įpareigojama parengti ir įgyvendinti „reikiamas priemones šiam įsakui vykdyti“.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę 1990 m., rūpinamasi kuo spartesniu kitakalbių Lietuvos piliečių integravimu į valstybės gyvenimą. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 29 d. nutarimu „Dėl valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo terminų“ Vyriausybė įpareigojama

¹⁹ 1979 m. pogrindyje susikuria Lietuvių kalbos gynimo iniciatyvinė grupė. Kaip skelbia jos pavadinimas, pagrindinis šios grupės tikslas – gimtosios kalbos išsaugojimas. Gimtoji kalba traktuojama kaip svarbiausias tautos išlikimo garantas, smerkiamos rusų kalbai suteikiamos prioritetinės teisės. Grupė rašo kreipimusis į pasaulio lietuvius, Jungtinių Tautų Organizacijos sekretorių, ir be kitų klausimų, juose kelia rusinimo problemas, sovietizacijos procesus įvardija kaip tautos genocido vykdymą.

²⁰ *Lietuvos Respublikos valstybinė kalba: teisės aktų rinkinys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 3.

patvirtinti diferencijuotas valstybinės kalbos mokėjimo normas vadovaujantiems bei gyventojus aptarnaujantiems darbuotojams. Iš nutarimo matyti nuosaikus valdžios požiūris į tautines mažumas: t. y. tose gyvenamosiose vietovėse, kur kitakalbiai gyventojai sudaro daugumą, iki 1995 m. sausio 1 d. vadovaujantiems ir gyventojus aptarnaujantiems darbuotojams turi būti taikomi tik minimalūs valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimai, taip pat laipsniškai – tais pačiais terminais – gali būti pereinama ir prie raštvedybos valstybine kalba.

1992 m. referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnis skelbia, kad „**Valstybinė kalba – lietuvių kalba**“. Taigi tik nuo šio laiko lietuviai gali jaustis visaverčiais savo krašto žmonėmis, turi teisę bet kokią informaciją gauti ir būti aptarnaujami gimtąja kalba.

1992 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. 314 Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtina Valstybinės kalbos mokymo programą ir valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacines kategorijas. Per kelerius metus Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas papildomas straipsniais, kuriuose numatomos nuobaudos už valstybinės kalbos nevertimą antspauduose, iškabose ir kituose viešuosiuose užrašuose, atliekant tarnybines pareigas, raštvedyboje, dokumentuose ir pan., už Valstybinės kalbos komisijos nutarimų nevykdymą, o teisė skirti nuobaudas suteikiama Kalbos inspekcijai, vėliau ir apskričių, savivaldybių kalbos tvarkytojams.

1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimas priima Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymą, nustatantį kalbos politiką Lietuvoje. Kalbos politika – tai valstybės priimami sprendimai dėl kalbos statuso, vartosenos, vartojimo sričių ir vartojimo teisių. Taigi įstatyme yra nustatytos svarbiausios valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime sritys, reglamentuojama jos apsauga ir kontrolė, teisinė atsakomybė už šio įstatymo nesilaikymą, taip pat išplėtojama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnio nuostata „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“. Įstatymas nereglamentuoja Lietuvos gyventojų neoficialaus bendravimo kalbos.

Svarbus dokumentas – Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės, kuriose išdėstyta lietuvių kalbos raidos skatinimo strategija. Gairių bendrosiose nuostatose teigiama, kad lietuvių kalba yra Lietuvos tautinio ir kultūrinio savitumo pagrindas, ji yra valstybės valdymo – valstybės ir individo, valstybės ir visuomenės santykių kalba. Gairėse nusakomas pagrindinis valstybinės kalbos politikos tikslas – „išsaugoti kalbos paveldą ir skatinti jos plėtrą, kad būtų užtikrintas lietuvių kalbos funkcionalumas visose viešojo gyve-

nimo srityse. Svarbiausias kalbos politikos uždavinys – planingai ir kūrybingai veikti valstybinės kalbos raidą taip, kad visuomenė suvoktų savosios kalbos vertę ir nenusiviltų jos galiomis.“

Labai svarbu, kad valstybinės kalbos politika būtų suprantama ir priimtina visuomenei, kad visiems Lietuvoje gyvenantiems asmenims, priklausantiems tautinėms (etninėms) mažumoms, būtų sudarytos sąlygos puoselėti ir plėtoti savo mažumos kalbą.

Gairėse nurodoma, kad „valstybinės kalbos politika yra bendrosios valstybės politikos dalis, todėl neatsiejama nuo Europos ir pasaulio integracijos skatinamų procesų. Viena vertus, Europoje stiprėja visuotinė nuostata, kad būtina išsaugoti kalbų įvairovę, kad nacionalinių kalbų apsauga ir puoselėjimas yra valstybinės svarbos dalykas. Kita vertus, kalbų vartojimui didelę įtaką daro ir ekonominiai bei socialiniai veiksniai, o jie palankesni vadinamosioms tarptautinio bendravimo kalboms. Kalbos politikos įgyvendinimo pagrindas yra kalbos planavimas, apimantis šias sritis: kalbos statusą (kalbos vartojimo teisinės bazės kūrimą ir tobulinimą), kalbos sistemą ir vartoseną, kalbų mokymą.“

Be minėtų dokumentų, valstybinės kalbos funkcionavimą dar reglamentuoja keliolika įstatymų ir Vyriausybės nutarimų.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas

Šiuo metu valstybine lietuvių kalba rūpinasi dvi valstybinės institucijos:

- Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir
- Valstybinė kalbos inspekcija.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (www.vlkk.lt) „sprendžia lietuvių kalbos kodifikacijos, normų vartojimo ir Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimus, taip pat vykdo valstybinės lietuvių kalbos ugdymo programas, tvarko ir naudoja valstybės biudžeto bei kitas lėšas, skirtas šioms programoms įgyvendinti“. Komisijoje yra kaupiami kalbos norminimo ir vartojimo duomenys, sukurta visuomenės konsultavimo sistema kalbos vartojimo klausimais. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimai (teisės aktai), primami posėdžiuose, yra privalomi visoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms bei masinėms informacijos priemonėms. Komisijos posėdžiuose svarstomų klausimų ekspertizė paprastai būna atlikta pakomisių posėdžiuose, ku-

riuose, be Komisijos narių, dalyvauja tos srities, kuriai priklauso nagrinėjamas klausimas, atstovai.

Plėtodama savo veiklą, Valstybinė lietuvių kalbos komisija iki 2005 m. dirba pagal Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą, kurioje numatyti kalbos mokslo, kalbos ugdymo, kalbos vartojimo ir kalbos leidinių leidybos darbai. Šiuos darbus pagal sutartis su Komisija vykdo įvairios institucijos. Remiamas kalbos mokslo veikalų, filologijos ir ypač terminų žodynų, tarmių tekstų ir žodynų rengimas, leidyba, kalbos duomenų kompiuterinių bazių sudarymas, kalbos kultūros ir specialybės kalbos dėstyimas aukštosiose, aukštesniosiose ir profesinėse mokyklose, valstybinės kalbos kursai kitakalbiams ir kt. Kalbos komisija koordinuoja „Lietuvių kalbos informacinėje visuomenėje 2000–2006 metų programą“, „Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001–2010 metų programą“ ir „Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis įgyvendinimo tvarką“. 2005 m. patvirtinama nauja Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programa ir jos įgyvendinimo tvarkos aprašas.

Taip pat Kalbos komisija, remdamasi Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymu, tvarko ir pildo Lietuvos terminų banką (terminai.vlkk.lt), kuris yra priemonė sistemaiškai kaupti, kurti ir norminti lietuvių kalbos terminiją ir į kurią iš pradžių buvo perkelta keliolika Lietuvoje išleistų įvairių mokslo sričių terminų žodynų. Dabar šiam Terminų bankui savo prižiūrimų sričių teisės aktų terminus įgalios teikti ministerijos, Vyriausybės įstaigos, Seimui atsiskaityti turinčios institucijos. Banke esantys terminai yra aprobeuojami atitinkamos srities specialistų ir kalbininkų terminologų, apsvarstomi ir patvirtinami Terminologijos pakomisės ir Kalbos komisijos posėdžiuose. Terminų banko informacinė sistema sukurta orientuojantis į naujausias ir perspektyviausias technologijas. Iki šiol Terminų banke sukaupta apie 80 000 terminų iš įvairių mokslo sričių. Didžiąją Terminų banko dalį sudaro terminų žodynų duomenys. Jie čia skelbiami žodynų rengėjų, leidėjų ir Terminų banko administratorės Valstybinės lietuvių komisijos sutarimu. Terminų banko informacinėje sistemoje kaupiama ir teisės aktų terminija. Terminų banko duomenys labai naudingi mokslininkams, dėstytojams, žodynų rengėjams, redaktoriams, vertėjams, teisės aktų rengėjams, studentams ir pan., jais gali laisvai ir nemokamai naudotis kiekvienas interneto vartotojas.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija turi Konsultacijų banką, kuriame galima rasti atsakymus į daugelį klausimų dėl žodžių rašybos, skyrybos, reikšmių

vartojimo, svetimžodžių atitikmenų, sintaksės ir pan. Konsultacijų banku taip pat gali laisvai ir nemokamai naudotis kiekvienas interneto vartotojas.

Kalbos politikai svarbu ir tai, kad 2005 m. rugsėjo 22 d. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė Irena Smetonienė ir Latvijos valstybinės kalbos komisijos pirmininkas Andrejs Veisbergs yra pasirašę komisijų bendradarbiavimo sutartį. Sutartimi įsteigta *Baltų kalbų taryba*, kuri įsipareigoja kurti bendrą šalių kalbos politiką. Baltų kalbų taryba nuolat keičiasi informacija apie Lietuvos ir Latvijos valstybinių kalbų vartojimo tendencijas, reiškia bendrą oficialią nuomonę kalbos politikos klausimais tarptautiniu lygmeniu.

Valstybinės lietuvių kalbos komisija atlieka ir tam tikrą lietuvių kalbos populiarinimo veiklą. Vienas iš labai vykusių tokios veiklos pavyzdžių – nacionalinis diktantas. Šis renginys²¹ vyksta jau keleri metai ir kuo toliau, tuo sulaukia daugiau dalyvių. Gerai, kad rašyti diktanto kviečiami įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų (bet ne lituanistai) žmonės iš visos Lietuvos.

Valstybinė kalbos inspekcija (<http://vki.lrs.lt/>), įsteigta 1990 m., kontroliuoja Valstybinės kalbos įstatymo bei Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimtų nutarimų vykdymą. Inspekcija turi teisę nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas už įvairius valstybinės kalbos vartojimo ar kalbos taisyklingumo pažeidimus. Valstybinės kalbos vartojimą ir taisyklingumą prižiūri ir savivaldybėse dirbantys kalbos tvarkytojai.

Dabartiniai lietuvių kalbos tyrimai

Šiuo metu lietuvių kalbos mokslo darbais rūpinasi Lietuvių kalbos institutas (www.lki.lt), aukštųjų mokyklų lituanistinės katedros, pavieniai lituanistai.

Lietuvių kalbos institute veikia: Leksikografijos ir Terminologijos centrai, Gramatikos, Kalbos istorijos ir dialektologijos, Kalbos kultūros ir Vardyno skyriai. Kiekviename iš jų yra atliekami aktualiausi atitinkamo kalbos lyg-

²¹ Nacionalinis diktantas yra ir labai rimtas renginys, nes kiekvienas dalyvis (nesvarbu, ar rašo oficialiai paskirtoje vietoje, ar namuose) gali pasitikrinti ir įvertinti savo kalbos mokėjimą, ir kartu lyg pramoga, į kurią susiburia panašių polinkių žmonės, be to, nugalėtojai apdovanojami, pateikiama ir malonių staigmenų, pvz., pernai diktanto dalyviams buvo pasiūlyta išrinkti smagiausią ištiktuką. Juo išrinktas žodelis *keberioškšt*.

mens tyrimo darbai. Pats reikšmingiausias instituto darbas – 2004 m. išleistas paskutinis, dvidešimtas, „Lietuvių kalbos žodyno“ tomas (pirmas tomas, kaip minėta, išėjo 1941 m.)²². 2005 m. yra parengta elektroninė šio žodyno versija, kuri laisvai pasiekama internetu. Dabar rengiami dar keturi papildymų ir pataisymų tomai. Į šį žodyną stengtasi surinkti visus lietuvių kalbos žodžius, tiek taisyklingus, tiek ir netaisyklingus (šie turi atitinkamas nuorodas), pavartotus senuosiuose raštuose, tarmėse, knygose ir laikraščiuose, leidžiamuose Lietuvoje ir svetur. Tai iš tiesų toks didžiulis darbas, kuriuo gali didžiulotis visi lietuviai, ne visos net gausios ir ilgai laisvai egzistavusios tautos turi tokios apimties žodynus. Yra išleista didelių specializuotų žodynų²³. Gramatikos specialistai yra išleidę reikšmingą „Dabartinės lietuvių kalbos gramatiką“ (1994 m.), plačias lietuvių kalbos gramatikas anglų ir rusų kalbomis, V. Ambrazo „Lietuvių kalbos istorinę sintaksę“ (2006 m.). Tiriami lietuvių vardynas, tarmės, senųjų lietuviškų raštų kalba. Šiuolaikinei kalbos norminimo politikai itin aktualus R. Misiūnaitės leidinys „Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai“ (2003 m.).

Leidžiami lituanistikos mokslui skirti, anksčiau ėję, žurnalai: „Lietuvių kalbotyros klausimai“ (dabar „Acta linguistica lithuanica“), „Baltistica“, „Kalbos kultūra“, nuo 1990 m. vietoj „Mūsų kalbos“ eina atgaivintas prieškarinis žurnalas „Gimtoji kalba“, nuo 1990 m. pradėdama leisti „Lituanistica“, 1994 m. – „Terminologija“, 1999 m. – „Archivum Lithuanicum“. Taip pat lietuvių kalbos tyrimams yra skirtas Vilniaus universiteto leidžiamas žurnalas „Kalbotyra“, Vilniaus pedagoginio universiteto – „Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika“ ir Vytauto Didžiojo universiteto – „Darbai ir dienos“.

Šiuolaikiniams lietuvių kalbos tyrimams pasitelkiama techninės priemonės ir matematiniai metodai. Visų pirma atitinkamais prietaisais tirti kalbos fonetiką imasi Vilniaus universiteto ir Vilniaus pedagoginio universiteto fonetistai. 1979 m. naudojantis elektronine skaičiavimo mašina (tada kompiuterių dar nebuvo) iš 300 000 žodžių pavartojimų parengiamas pirmasis lietuvių kalbos dažninis žodynas²⁴, kuris leidžia statistiškai tirti kalbą. 1987 m.

²² Žodynui rengti panaudota 4,5 mln. vienetų kartoteka ir kiti šaltiniai. Jame yra apie 0,5 mln. leksikografinių straipsnių (apie 22 000 psl.), visame žodyno tekste yra pavartota daugiau kaip 11 mln. žodžių.

²³ Ermantė, I. *Antonimų žodynas*, Vilnius, 2003; *Frazeologijos žodynas*. Sud. J. Paulauskas. Vilnius, 2001; Sližienė, N. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. Trys tomai, Vilnius, 1994–2007, keli tarmių žodynai ir t. t.

²⁴ Žilinskienė, V. *Lietuvių kalbos dažninis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1990.

Matematikos ir informatikos instituto Mokslinių tyrimų automatizavimo laboratorijoje grupė kalbininkų ir informatikų parengia „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ III leidimo kompiuterinį variantą, turintį įvairių žodžių ir jų pažymų paiešką. Vėliau iš šių duomenų parengiamas „Atgalinis lietuvių kalbos žodynas“²⁵ ir antraštinių žodžių darybinė analizė. Šiais duomenimis ir patirtimi naudojamosi Lietuvių kalbos institute dabar rengiant „Bendrinės lietuvių kalbos žodyną“, kuris labai reikalingas kaip norminamasis leidinys. 1994–1995 m. sudaromas anotuotas keturių rašomosios lietuvių kalbos stilių 1 200 000 žodžių pavartojimų tekstynas, kurio pagrindu yra išleisti du žodynai²⁶ (didelė dalis medžiagos yra kompiuteriniu pavidalu). Vytauto Didžiojo universitete funkcionuoja didelės apimties Lietuvių kalbos tekstynas „Done-laitis“, kurio duomenis per internetą gali pasiekti visi vartotojai. Grupė kalbininkų ir informatikų, remiami Valstybinės lietuvių komisijos, yra sukūrę originalų lietuvišką šriftą „Palemonas“, skirtą plačiai visuomenei ir lituanistikos mokslo reikmėms. Šis šriftas leidžia spausdinti visas kirčiuotas lietuvių kalbos raides, raides su kitais įvairiais diakritiniais ženklais, pvz., tarmių tekstų, senųjų lietuviškų raštų raides. Lietuvių kalbos instituto dialektologai, talkinami informatikos specialistų, skaitmenina lietuvių tarmių medžiagą, kurios per ilgalaikes ekspedicijas yra prikaupta labai daug. Taip tarmių duomenis pavyks išsaugoti ateities kartoms.

Labai svarbu, kad po Nepriklausomybės atkūrimo itin aktyviai tęsiami lietuvių terminijos darbai. Įvairių mokslo sričių specialistai, talkinami lituanistų terminologų, rengia ir leidžia terminų žodynus, ypač daug jų yra iš tikslųjų mokslų. Tarp jų, pasižyminčių labai didele apimtimi ir gera kokybe, minėtini: trikalbis „Matematikos terminų žodynas“ (1994 m.), penkiakalbis „Elektrotechnikos terminų žodynas“ (1999 m.), penkiakalbis „Radioelektronikos terminų žodynas“ (2000 m.), penkiakalbis „Statybos terminų žodynas“ (2002 m.), trikalbis „Chemijos terminų aiškinamasis žodynas“ (2003 m.), „Penkiakalbis aiškinamasis metrologijos terminų žodynas“ (2006 m.), penkiakalbis „Fizikos terminų žodynas“ (2007 m.) ir kt. Net palyginti gana naujos mokslo srities – kompiuterijos – jau išleisti keli didelės apimties terminų žodynai, dar keli rengiami. Be to, yra dešimtys verčiamojo pobūdžio terminų

²⁵ *Atgalinis dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Sud. V. Žilinskienė. Vilnius: MII, 1995.

²⁶ Grumadienė, L., Žilinskienė, V. *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: mažėjančio dažnio tvarka*. Vilnius: Mokslo aidai, 1997. Grumadienė, L., Žilinskienė, V. *Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: abėcėlės tvarka*. Vilnius: Mokslo aidai, 1998.

žodyną. Deja, yra ir mokslo sričių, kurių terminija menkai rūpinamasi, t. y. nėra parengta naujų šiuolaikiškų terminų žodynų [žr. Gaivenytė-Butler, J.; Keinys, St.; Noreikaitė, A. *Lietuvių kalbos terminų žodynai. Anotuota 1900–2005 m. bibliografijos rodyklė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008].

Prie lietuvių kalbos norminimo ir ugdymo prisideda mokslinės konferencijos ir seminarai. Kai kurios konferencijos tampa tradicinės, pvz.: Lietuvių kalbos instituto ir Vilniaus universiteto kasmet rengiama J. Jablonskio konferencija, Mykolo Romerio universiteto ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos kas antrus metus rengiama konferencija, skirta specialybės kalbai, Kauno medicinos universiteto kas antrus metus rengiama konferencija, skirta kalbų studijoms aukštojoje mokykloje.

Viešosios kalbos ugdymo, kalbinio visuomenės švietimo baruose darbuojasi visuomeninė organizacija *Lietuvių kalbos draugija* (<http://flf.vult/lkd/>).

Lietuvių kalba tyrinėjama ir svetur: Latvijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Vengrijoje, Norvegijoje, Suomijoje, Švedijoje. Vokietijoje veikia lituanistikos ir baltistikos centrai Berlyne, Miunchene, Greifswalde. Jungtinėse Amerikos Valstijose irgi yra keli lituanistikos centrai, svarbiausias iš jų Pensilvanijos universitete.

Problemos

Atrodo, tiriant ir ugdant lietuvių kalbą, padaryta tikrai daug, tačiau problemų yra. Viena iš pačių rimčiausių – anglų kalbos įtaka. Kalbą, kuri vis labiau tampa visuotine bendravimo priemone, reikia mokėti, tačiau negalima leisti, kad jos plitimas pažeistų lietuvių kalbą. Dabar, ko gero, didžiausią rūpestį kelia mokslo kalba. Kai mokslo institucijos ir mokslininkai vertinami, kiek parašė ISI straipsnių, kiek išspausdino straipsnių ar skaitė paskaitų užsienyje ir pan., mokslininkai vis labiau stengiasi darbus spausdinti anglų kalba. O pasekmės jau akivaizdžios, pvz., 1994–1995 m. rengiant dažninį žodyną, jau nepavyko rasti lietuviškai parašytų mokslinių straipsnių iš chemijos, biochemijos, biotechnologijų ir pan. Tai rodo, kad nebelieka tam tikrų sričių mokslo kalbos, t. y. menksta ir nyksta visas mokslinis stilius. Taigi lietuvių kalba rimtai pastumiama buitinės kalbos link. Būtų labai įdomu, kad anglų kalbos specialistai įvertintų lietuvių mokslininkų angliškai parašytų straipsnių kalbą – ar tik neaptiktų įvairių angliškių „grožybių“. Yra ir priešinga problema – daugėja labai nekokybiškai dažniausiai iš anglų kalbos į lietuvių kalbą išvers-

tų monografijų ir vadovėlių, kurie rekomenduojami studijoms [žr. Žilinskienė, V. Viešojo administravimo studijų vadybos mokomųjų leidinių kalbos analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. Vilnius, 2007, 22(4): 106–113; Terminų ir kitos kalbos problemos personalo vadybos vadovyje. *Specialybės kalba: terminija ir studijos*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2008, p. 135–143]. Yra net tokių leidinių, kuriuos lengviau būtų iš naujo išversti, negu perredaguoti, todėl seniai laikas imtis rimtai recenzuoti studijoms skirtų knygų kalbą.

Kažin ar tikslinga Lietuvos aukštosiose mokyklose skatinti tam tikrus dalykus dėstyti angliškai? Viena, kas garantuoja, kad bus dėstoma taisyklinga anglų kalba, antra, siaurėja atitinkamos mokslo srities lietuvių kalbos vartojimas, o trečia – tai mes jau turėjome, kai tam tikrus dalykus studijavom rusiškai (todėl dar ir dabar dauguma negalim atsikratyti rusų kalbos poveikio ir net nesuvokiame tą poveikį esant).

Blogai, kad anglų kalba vis dar vyrauja kompiuteriuose (tiesiog pavėluota sukurti ir įdiegti tinkamas lietuviškas programas), o iš jų anglų kalba pereina į šnekamąją kalbą²⁷. Neigiamą poveikį lietuvių kalbai daro internetas, elektroninis paštas ir mobiliųjų telefonų trumposios žinutės (SMS), kai nevartojama lietuviškų ženklų (nosinių ir pan.), arba kai vartojamos įvairiausios santrumpos; ypač tai būdinga jaunimui. Be to, internete atsiradusios įvairios pokalbių svetainės, tinklaraščiai ir pan. sudaro galimybę bet kam (paprastai anonimiškai) ir bet kokia kalba rašyti. Čia neretai ne tik pažeidžiama pati lietuvių kalba, bet ir paprasčiausia etika.

Kita vertus, nemažai lietuvių, norėdami pasirodyti mokantys angliškai ar kiek pabuvę angliškai kalbančiuose kraštuose, į sakinę lietuvių kalbą ima kaišioti angliškus žodžius, mėgdžioja anglišką tarimą ir pan. Angliškos konstrukcijos frazės neretai skamba pramoginėse televizijos laidose, reklamos tekstuose. Daugelį žmonių teisėtai piktina angliški užrašai vitrinose, prekių etiketėse, reklamų stenduose. Paprastai teisinamasi, kad tai prekės ženklai, tačiau kartais sunku susigaudyti, kur iš tikrųjų prekės ženklas, o kur nereikalingas užrašas svetima kalba.

Skirtingai negu anksčiau aptartų kalbų poveikis, anglų kalbos įtaka nėra prievartinė. Nuo mūsų visų priklausys, kokie bus anglų kalbos įtakos padari-

²⁷ Kodėl katalonai ir baskai, pirmieji, norėdami pabrėžti, kad kalba skirtinga kalba, o antrieji, siekdami nepriklausomybės, vieni pirmųjų sugebėjo kompiuterius prakalbinti kataloniškai ar baskiškai?

niai lietuvių kalbai. Taigi visu rimtumu iškyla tautinio tapatumo ir patriotizmo klausimas.

Vis netyla diskusijos dėl užsienietišku tikrinių vardų rašymo lietuviškuose tekstuose. Patys kalbininkai, pasidaliję į priešingas stovyklas, vieni gina tokių vardų rašymą originalo kalba, kiti reikalauja adaptuoti. Kadangi ir vieni, ir kiti turi pagrįstų kalbinių argumentų²⁸, matyt, reikėtų nurimti ir diferencijuoti svetimų tikrinių vardų vartoseną atsižvelgiant į tekstų pobūdį. Prie šios problemos priartėja ir lenkų pageidavimas lietuviškuose pasuose lenkiškas pavardes rašyti originalo kalba. Tačiau kyla naujų sunkumų, pvz., kaip elgtis, kai iš paso reikės pavardę perkelti į lietuvių kalba parašytą sakinį ar tekstą? Vieniems atrodo, kad tai tik politinis (ne kalbos) klausimas, o kiti svarsto, kas bus toliau. Ar neiškils ir kitų tautybių piliečių pavardžių rašymo pasuose problema. Taip reiškiasi kalbos ir visuomenės santykiai, kuriuos irgi reikia nagrinėti.

Reikia susirūpinti lietuvių kalbos mokymu mokyklose. Vykstančios ir niekaip nesibaigiančios mokyklų reformos padarinys – labai sumenkęs lietuvių kalbos prestižas ir mokėjimo lygis. Tai, kad mokykloje mokiniai rašo daug interpretacijų, gerai. Tik gal daugiau dėmesio skiriama jų turiniui, o ne kalbai? Gal turi įtakos tai, kad per privalomą valstybinės kalbos egzaminą vis mažiau pateikiama užduočių, reikalaujančių mokėti taikyti gramatikos taisykles? Kaip paaiškinti tai, kad pastaraisiais metais studentai daro paprasčiausių rašybos klaidų, nebemoka skyrybos taisyklių? [Plačiau žr. Truncienė, R. Kolegijos pirmakursių kalbos žinios. *Gimtoji kalba*. 2006, Nr. 3, p.18–20.]

Lituanistai sunerimę ir dėl vidurinių mokyklų (gimnazijų), ir aukštųjų mokyklų vadovėlių kalbos. Recenzavus vidurinių mokyklų įvairių dalykų vadovėlių kalbą, neretai paaiškėja, kad jie parašyti prasta kalba, kad juos reikia rimtai redaguoti. Lietuvoje rengiamų aukštųjų mokyklų vadovėlių kalba yra vienas iš Aukštųjų mokyklų bendrųjų vadovėlių leidybos komisijos rūpesčių. Deja, ne visi studijų procese naudojami vadovėliai patenka į šios komisijos rankas, be to, studentams rekomenduojama ir įvairių monografijų, kurių kalba kartais irgi ne be priekaištų [žr. Stundžia, B. Kokia aukštųjų mokyklų vadovėlių kalba? *Gimtoji kalba*. 2007, Nr. 5, p. 3–6; Žilinskienė, V. Viešojo administravimo studijų vadybos mokomųjų leidinių kalbos analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. Vilnius, 2007, 22(4): 106–113].

²⁸ Ambrazas, V. *Svetimų tikrinių vardų rašymas*. Vilnius, 2008; Urbutis, V. *Lietuvių kalbos išdavystė*. II praplėsta laida. Vilnius, 2007.

Verčia suklusti ir prieš kelerius metus įteisinta lietuvių moterų pavardžių, nerodančių šeiminio statuso, daryba (ne su priesagomis *-aitė, -ytė, -ienė* ir t. t., o su galūne *-ė*). Dabar tokios darybos pavardžių vis dažniau girdėti per radiją ir televiziją. Ar neatsitiks taip, kad po kelių dešimtmečių neliks originalios darybos, kokios neturi nė viena kaimyninė kalba, lietuvių moterų pavardžių?

Daugelio iš mūsų kalbą veikia radijo ir televizijos kalba, t. y. politikų, politinių diskusijų, viešų žemo lygio plepėjimų ir humoro laidų, prastai išverstų filmų kalba. Tuo tarpu prestižine kalba kalbantys žmonės neretai vertinami kaip nuobodūs, neįdomūs, nesuprantami.

Vis dėlto reikia pastebėti, kad dabar gerokai ramiau, kai Lietuva yra viena iš Europos Sąjungos narių, o lietuvių kalba – viena iš Europos Sąjungos oficialiųjų kalbų. Europos Sąjunga pripažįsta kalbų politikos svarbą, finansuoja dokumentų vertimą į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos, skatina oficialiųjų kalbų, taigi ir lietuvių kalbos, vartojimą, mokymąsi. Kalbų klausimams spręsti Sąjungoje yra paskirtas aukšto rango pareigūnas Leonardas Orbanas. Ir vis dėlto turime suprasti, kad kalbą kuria pati visuomenė. Turime įsisąmoninti lietuvių kalbai kylančią grėsmę dėl globalizacijos, dėl tautos emigracijos, dėl imigracijos, dėl kalbos prestižo nykimo ir, suvokę sukaupą kalbos išsaugojimo patirtį, privalome būti patriotai, sąmoningumo lygiu privalome neatsilikti nuo protėvių, privalome kalba nepaliaujamai rūpintis, kelti jos prestižą šiuolaikinėmis priemonėmis. Pagaliau gal verta imti pavyzdį iš prancūzų ir savo kalbą saugoti taip, kaip jie saugo. 1994 m. Prancūzijos kultūros ministro J. Toubono iniciatyva buvo priimtas sugriežtintas kalbos įstatymas, kuris reglamentuoja visų gyvenimo sričių kalbą. Tai ne tik valdžios institucijų darbo, mokymo, mokslo, sutarčių, įsipareigojimų, bet ir prekių, paslaugų aprašų, garantijų ir įsigijimo sąlygų, sąskaitų, kvitų, viešosiose vietose kabančių plakatų, užrašų, gatvių pavadinimų, su eismu ir transportu susijusių ir kt. sričių kalba. Apibrėžiamos net radijo ir televizijos laidos, pvz., reikalaujama, kad muzikinėje dalyje ne mažiau kaip 40 proc. būtų skiriama prancūzų dainoms, kad kiekvienas į reklamą įterptas svetimžodis būtų išverstas į prancūzų kalbą. Apklausos rodo, kad 90 proc. Prancūzijos gyventojų pritaria tokiam griežtam kalbos gynimo įstatymui. Stropiausia šio įstatymo pasekėja – Lenkija, kurioje 1999 m. priimtas panašus įstatymas. Po tokio Prancūzijos žingsnio jau ir vokiečiai, šiaip gana kosmopolitiškai nusiteikę, susirūpino savo kalba. Kaip gimtosios kalbos saugotojai minimi danai, norvegai ir islandai. Deja, Lietuvos vardo tokiaame kontekste negirdėti [žr. Stepanauskas, L. Kaip prancūzai gina savo kalbą. *Metai*. 2008, Nr. 3, p. 156–157].

Apibendrinimas

Lietuvos Didžioji Kunigaikštija buvo sudaryta ne tautiniu pagrindu, lietuvių kalba valstybės ir viešajame gyvenime nebuvo vartojama. Šiuolaikinė Lietuva, kaip ir daugelis Europos valstybių, yra susiformavusi tautiniu, taigi ir kalbos pagrindu. Lietuvių kalba kartu su Lietuvos valstybe nuėjo sudėtingą ir pavojingą kelią. Per praėjusius šimtmečiais valstybė kūrėsi, smuko, klestėjo, vėl smuko, kilo, patyrė okupacijas, iš naujo kilo, o kartu su ja kalba – buvo tarmės, radosi religinio turinio raštai tarmėmis, raštų kalba buvo tobulinama, kalba menko dėl germanizacijos, polonizacijos, rusifikacijos, buvo uždrausta lietuvių spauda, bet lietuvių kalba išliko, susiformavo bendrinė kalba, ji buvo sunorminta, pakilo, įsitvirtino, pasiekė nemažų laimėjimų ir... atsidūrė globalizacijos akivaizdoje. Kaip gražiai tai nusako Justinas Marcinkevičius:

Už ką tave, už ką
vis iš burnos mums išlupa, išrauna
nekaltą žiedą tavo? Paukšteli mažas,
pasaulio girių giesmininke raibas,
kieno tu sulesei, kieno išgėrei
ir į kieno tu lizdą kėsinaisi,
kad vis tave nuo mūsų lūpų baido.

(Just. Marcinkevičius)

Taigi dar mąstome, kalbame, rašome lietuviškai ir savo žodžius rikiuodami bandome suprasti vieni kitus. O tai labai svarbu. Kad nedidelės tautos kalba išliktų visavertė, būtinas sąmoningas žmonių požiūris į kalbą kaip į esminę tautos vertybę, būtinos pastangos. Tikėkime, bet kartu ir siekime, kad neišsipildytų vieno filosofo žodžiai, jog po dviejų šimtmečių žemėje liks tik trys kalbos – anglų, ispanų ir kinų.